

Állományvédelem egyházi könyvtárakban

Az *egyházi könyvtárak elnevezés* egy sajátos kategória. Ide tartoznak mindazok a könyvtárak, amelyeknek fenntartója valamely egyház, felekezet, vallási közösség.

Az elnevezés *egy-egy felekezeten belül* is meglehetősen *sokféle könyvtártípust* takar, és bizonyos értelemben tükrözi az adott egyház felépítését és nagyságát. Más a katolikusok esetében egy főegyházmegeyi, egyházmegyei, szerzetesi, ezen belül egy, a kommunista diktatúra alatt is működő műemlék könyvtár vagy 1950-től könyvraktári sorba kényszerült, szinte teljesen megsemmisült, csak a rendszerváltás után újjáéledő szerzetesi, egyházmegyei könyvtár. A protestánsok esetében más egy országos jelentőségű egyházkerületi gyűjtemény vagy egyetlen országos „szak”könyvtár és egy kis gyülekezeti könyvtár. Külön kategóriát képeznek az egyházi középiskolai és felsőoktatási könyvtárak, ezen belül más egy „belső használatra” mindig is működött teológiai, szemináriumi könyvtár és más egy a rendszerváltás után indult felekezeti főiskola könyvtára.

Egyházi könyvtárak Magyarországon

Magyarországon kb. 70 *egyházi-felekezeti könyvtár* található, tehát olyan könyvtár, melynek fenntartója valamely egyház vagy felekezet.

A közel 70 könyvtárból 66 *könyvtár tagja* az *Egyházi Könyvtárak Egyesülésének* (EKE), mely az egyházi könyvtárak érdekképviseleti szakmai szervezete. A 66 könyvtárból 46 tartozik a *katolikus*, 12 a *református*, 5 az *evangélikus*, 1 a *szerb-ortodox*, 1 az *unitárius* egyház és 1 az *izraelita felekezet* fenntartásába.

A 46 katolikus könyvtár közé 11 egyházmegyei, 19 szerzetesi (8 „féle” szerzetesrend, melyből két rendnek ugyan több könyvtára is van, de közülük egy-két könyvtár jelentős¹ az állomány nagyságát és milyenségét tekintve), 13 felsőok-

tatási, 2 középiskolai, 1 egyéb (Sárospataki Római Katolikus Gyűjtemény Könyvtára) tartozik.

A 12 református könyvtárból 4 ismert, nagy református gyűjtemény könyvtára, 2 felsőoktatási, 4 iskolai és 1 gyülekezeti könyvtár, valamint a Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet Könyvtára tagja az egyesülésnek. Ezek közül igazán a 4 nagy gyűjtemény az ismert és jelentős.

Az 5 evangélikus könyvtárból 1 az országos nagy gyűjtemény, 1 felsőoktatási és 3 gyülekezeti könyvtár tartozik ide, a legjelentősebb az Evangélikus Országos Könyvtár.

Állományvédelem mint az egyházi könyvtárakban kiemelt feladat

Egyházinak mondott könyvtáraink állománya sajátos könyvanyag, *muzeális és modern gyűjtemény is egyszerre*. A régi állomány megóvása, ugyanakkor egy folyton gyarapodó, technikailag jól felszerelt, a modern kor követelményeinek megfelelő könyvtár építése egy időben nem kis feladatot jelent.

A régi könyvek – melyek a nemzeti kulturális vagyoni részei – gondozása, feltárása, restaurálása, méltó és megfelelő helyen való elhelyezése, állag- és vagyónvédelme, vagyis az *állományvédelem*, könyvtárainkban *kiemelten fontos* feladat.

¹ A 46 katolikus könyvtár közül állománya nagyságát, korát, milyenségét tekintve kb. 20 könyvtár mondható jelentősebbnek, ezek az egyházmegyei könyvtárak és néhány szerzetesi könyvtár. Amikor – némi bátorsággal – kimondjuk valamely könyvtárról, hogy jelentős, az állomány nagyságát, korát, milyenségét vesszük számba, s inkább azokra gondolunk, melyek tízezres nagyságrendű muzeális gyűjteményt, állományt őriznek, hiszen náluk az állományvédelem különleges, másféle feladat. Természetesen joggal beszélünk állományvédelemről egy „modern”, újabb anyagot őrző könyvtár esetében is, a csak pár száz kötet régi anyagot szintén védeni kell, de az állományvédelem mégis másféle egy zömében muzeális anyaggal bíró könyvtárban.

Amikor állományvédelemről beszélünk, leginkább a könyvek restaurálása jut eszünkbe, pedig ez a fogalom sokkal összetettebb; nemcsak a restaurálást jelenti, hanem gyűjteményeink vagyon-, tűz-, jogszabályi védelme és a dokumentumok megőrzését szolgáló digitalizálás is idetartozik.

Az elmúlt évtizedben örvendetesen megnőtt a lehetőség arra, hogy pályázati segítséggel – még akár nem kevés önrész biztosításának árán is –, szponzorok bevonásával restauráltassuk könyvtáraink különösen értékes darabjait vagy egyes különleges gyűjteményrészét. Pályázati, egyéb külső, nem fenntartói segítséget eddig inkább a restaurálásra kaphattunk.

Bár a vagyonvédelem (és tűzvédelem) komoly biztosítása nagyságrendekkel nagyobb összeget jelent, mint a könyvek restaurálása, az EUCsatlakozás, vele az országhatárok szabadabb átjárhatósága s az ezzel fellendülő műkincskezelem szükségessé teszi, hogy ezekkel a kérdésekkel is komolyan foglalkozzunk. Egy kifejezetten állományvédelmi eszközökre fordítható *pályázati támogatás* segítségével eredményesebb könyvtárainkban a tűz- és vagyonvédelem. Igen fontos és szükséges a kulturális javak őrzésének, kezelésének egyértelmű és hathatós, korszerűbb *jogi szabályozása* is. A 2005-ben elkészült rendelet – 22/2005. (VII. 18.) NKÖM rendelet – a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos szabályokról megteremtette a nemzeti kulturális vagyont újra számba vevő, a korábbi felmérést megújító feltételeket. Egyelőre nagyon kis mértékben, de elkezdődött a *digitalizálás* is az egyházi könyvtárakban.

Az állományvédelem az *Egyházi Könyvtárak Egyesülése munkatervében is fontos* feladatként jelenik meg. Éves összejöveteleinken a szakmai konferenciák témája egy, az elmúlt évek során kialakult rendet követ. Az egyik évben a kulturális örökség védelméről (állományvédelem, restaurálás, állagmegóvás, egyéb „régikönyves”, kultúrtörténeti témák), a másik évben a tudományos-technikai kihívásokról (adattáris-építés, számítógépes feldolgozás, digitalizálás kérdéseiről) hallanak a résztvevők. Előadóinkat a szakma hozzáértő képviselői közül kérjük fel.

A 2005. évben az egyesület tevékenységében kiemelt feladatként szerepelt az állományvédelem. Év elején szakmai napot tartottunk az *Ál-*

lományvédelem a rendőr, a biztonságtechnikai szakember, a jogszabályalkotók, a restaurátor és a könyvtáros szemszögéből címmel. A szakmai nap a visszajelzések szerint szükséges és hatékony volt. Az elhangzott előadások bemutatói olvashatók az Egyházi Könyvtárak Egyesülése honlapján: <http://www.eke.hu/2005-februar.html>.

Mivel ez meglehetősen összetett munka és feladat, hiszen idetartozik az általános restaurálás (tisztítás, tékázás, általános takarítás, szükség esetén rágcsálóirtás és fertőtlenítés) és az egyedi restaurálás, a vagyon- és tűzvédelem, de még a jogi szabályozás is, s mivel ezen a téren is nagy különbségek vannak az egyes könyvtárakban, szükségesnek láttuk egy felmérés elkészítését arról, hogy hol is tartunk ebben a kérdésben.

A jól sikerült szakmai nap után az ott szereplő előadók segítségével összeállítottunk egy kérdőívet, melyet minden EKE tagkönyvtár megkapott.

Állományvédelmi felmérés – a kérdőív

A kérdőív első kérdéscsoportjában az általános adatok: a könyvtár neve, címe, elérhetősége, az adatközlő neve után az intézmény nyilvános státusára kérdeztünk rá, majd a könyvtári állomány (egész) nagyságára s ebből a muzeális gyűjtemény nagyságára. Ezután következett a muzeális állományrész elhelyezésére vonatkozó kérdés, hogy ti. a muzeális állományrészt a könyvtárban együtt a gyűjtemény többi részével az olvasói térben (teremkönyvtárban); különteremben (elkülönített, zárható, de az olvasók számára használható helyiségben); elkülönített, zárt helyiségben (pl. raktárban); egyéb módon őrzik-e.

A következő kérdéscsoportban az állományvédelem (állagmegóvás) adataira kérdeztünk rá: 1. Rendelkeznek-e hőmérsékletet és páratartalmat mérő eszközökkel? 2. A muzeális állományrészt őrző helyiségekben rendszeresen ellenőrzik is a hőmérséklet és páratartalom aktuális értékeit? 3. Ha igen, regisztrálják-e ezeket az értékeket (feljegyzés, számítógépes nyilvántartás)? 4. Befolyásolják-e valamilyen eszközzel a fenti környezeti tényezőket (szabályozott fűtés, párasító, páraelvonó, légkondicionáló)? 5. Gondoskodnak-e a fényvédelemről valamilyen módon (függöny, uv-szűrő fólia, spaletta)? 6. Végeznek-e rendszeres, tervszerű takarítást, porszívózást a könyvek között? 7. Halad-e a raktárhe-

lyiségben közművezeték? 8. A fizikai elhelyezés során tekintettel vannak-e az egyes dokumentumok fizikai igényeire vagy szükségből alakul az állomány elhelyezése (méret, súly, térfogat, könyvtámasz)? 9. Végeztek-e a gyűjteményben rágcsálóirtást, rovarirtást, fertőtlenítést? 10. Ha igen, preventív jelleggel vagy bekövetkezett kár elhárítására? 11. Történt-e egész állományegységek (egy-egy gyűjtemények) preventív gondozása (általános tisztítás, javítás, zsírzás, védőtokok készítése, szükség szerinti fertőtlenítés)? 12. Ha igen, mekkora állományt jelent (becsült érték), illetve milyen gyűjtemények voltak ezek? 13. Végeztetnek-e egyedi restaurálást? 14. Ha igen, rendszeres-e ez a munka, és átlagosan hány kötetet jelent évente? 15. Van-e a könyvtárnak – akár csak a restaurálásért felelős kolléga elgondolásában – restaurálási stratégiai terve (sorrendiség, elsőbbség meghatározása)? 16. Ha van ilyen terv, milyen szempontok határozzák meg leginkább (a dokumentumok értéke, állaga, anyagi szempontok)? 17. Milyen anyagi források állnak a könyvtár rendelkezésére a restaurálások finanszírozására (csak pályázati forrás a megfelelő önrésszel, saját forrás, szponzorok)?

Végül a vagyonsvédelmi rendszerekre kérdeztünk rá: 1. beléptető rendszer, 2. könyvsvédelmi rendszer (lopásgátló), 3. videomegfigyelő rendszer (kamera), 4. behatolásjelző rendszer (riasztó), 5. mechanikai védelem (törésbiztos ablaküveg, illetve biztonsági fólia, rács, páncélajtó stb.), 6. biztonsági zárok, 7. egyéb, s végül a tűzsvédelem adataira.

Állományvédelmi felmérés – helyzetkép

A kérdőívet a 66 EKE tagkönyvtárból 40 könyvtár küldte vissza. A 46 katolikus könyvtárból 28. (A 11 egyházmegyéből 10, a 19 szerze-

tes könyvtárból 7, a 13 felsőoktatási könyvtárból 10, és a 2 középiskolai könyvtárból 1.) A 12 református könyvtárból 7. (A 4 nagy gyűjteményből 4, a 2 felsőoktatási könyvtárból 1, a 4 iskolai könyvtárból 1, és az 1 gyülekezeti könyvtár.) Az 5 evangélikus könyvtárból 3, s kaptunk adatot az unitárius könyvtárból és a rabbiképző egyetem könyvtárból is.

A visszaküldött kérdőívekből a következő helyzetképet kaptuk:

A jelentős régi állományt őrző könyvtárakban a muzeális anyagot külön teremben, elkülönített, zárt helyiségben vagy még védettebb helyen, zárt szekrényekben, vitrinekben, páncél-szekrényekben őrzik. A muzeális gyűjtemények fizikai védelme ebből a szempontból (zárt épület, épületrész, helyiség) jónak mondható.

A fizikai védelemhez hozzátartozik, hogy ezeket az épületeket, épületrészeket, termeket stb. megfelelő vagyonsvédelmi rendszerekkel védjék. Ezeknek a rendszereknek a beszerzése sokmillió tételeket jelent, melyeket a könyvtárak saját költségvetésükből nem tudnak előteremteni. Valamilyen vagyonsvédelmi rendszer mégis – egy-két kivételtől eltekintve – minden gyűjteményben van. Mivel az egyházi könyvtárak zöme műemlék vagy műemlék jellegű épületben található, a vagyonsvédelmi rendszer gyakran az egész épületet védi, melyben a könyvtár található. A vagyonsvédelmi rendszerek közül éppen ezért nem a közkönyvtárakban általában kiépített könyvsvédelmi rendszerek (lopásgátló) a jellemzőek. A vagyonsvédelmi szempontból az állományvédelem – a közkönyvtárakhoz hasonlóan – általában kielégítőnek mondható.

Tűzsvédelmi szempontból is rendkívül vegyes a kép. Valamiféle védelem – ismét egy-két kivételtől eltekintve – minden könyvtárban van. Igazán komoly rendszer viszont csak néhány helyen található. A tűzsvédelmi rendszer szinte fele-fele arányban vagy az egész épületet védi, vagy csak a könyvtárat, s csak egy-két helyen van egészen kis „lokális” védelem a könyvtár egy-egy részére. A tűzjelző, illetve -oltórendszer általában felügyelt, s rendszeres a karbantartása is.

Meglehetősen sok könyvtárban mérik és ellenőrzik a hőmérsékletet és a páratartalmat, ám csak néhány helyen regisztrálják az eredményeket, többnyire feljegyzik, számítógépes nyilvántartás (szabályozás) nincs, ami pedig legalább a különtermekben, elkülönült zárt helyiségekben

őrzött állomány esetében hasznos lenne. Igen kevés könyvtárban van páraelvonó, párástító, légkondicionáló berendezés, inkább csak a fűtés befolyásolja és nem szabályozza a hőmérsékletet és a páratartalmat. Tapasztalat, hogy az évnek bizonyos szakaszában, illetőleg a nyári szezonban a nagy turistaforgalmat lebonyolító műemlékkönyvtárakban a látogatók szinte belehelik a teret/termet, jelentősen növelve ezzel a páratartalmat.

A „rendszeres” fűtés viszont azt jelenti, hogy a könyvtárakban – raktárakban, különtermekben – közművezeték fut, ami bizony igen jelentős „balesetforrás” lehet üzemzavar esetén, szétázhat, elázhat a gyűjtemény.

A fényvédelem leggyakoribb módja a függöny vagy – régi, műemlék épületek lévén – a spaletta. Uv-szűrő fólia csak igen-igen ritka esetben védi az ablakokat, vitrineket, nyílászárókat.

Takarítószemélyzet és megfelelő berendezések hiányában (nagyüzemi, könyvtári-múzeumi anyag takarítására alkalmas porszívó) a rendszeres, érdembeli takarítás a muzeális gyűjteményben és teremben igen kevés helyen megoldott.

A dokumentumok elhelyezésénél általában tekintettel vannak az egyes dokumentumok fizikai igényeire (méret, súly, térfogat, könyvtámasz, téka), sok helyen azonban szinte örökölték – hagyományként – a könyvtárosok elődeiktől az állományvédelemnek ezt a részfeladatát.

A könyvtárak csaknem felében végeznek rágcsáló- és rovarirtást preventív jelleggel, de igazán rendszeresen, ezzel foglalkozó szakemberekkel, cégekkel csak egy-két helyen. Rovarirtást – gázosítást – egyedi restaurálás keretében több helyen végeztetnek, ám ha ez a megtisztított könyv visszakerül az eredeti helyére, akkor szinte semmi értelme nem volt a munkának. A gázosítást azonban – ahogy a savtalanítást is – csak speciális berendezésekkel és kevés műhelyben tudják elvégezni a restaurátorok. Egyedi restaurálási lehetőségekkel élve nem feltétlenül ilyen munkára pályáznak a könyvtárosok. Az elodázhatatlan esetekben – úgy a rovarirtásra, mint a savtalanításra érvényes ez – természetesen elvégeztetik, de sokkal több olyan könyvet őrzünk, ami rászorulna ilyen jellegű orvoslásra.

A legjobbak az eredmények az általános és egyedi restaurálások területén.

A rendszerváltást követően, a '90-es évek második felében, még inkább az ún. kulturális

törvény megszületése (1997) után egyre több lehetőség adódott arra, hogy egyházi könyvtárak pályázatokon vehessenek részt. A kulturális törvény nagy újdonsága a nyilvánosság, a nyilvános könyvtár fogalom hangsúlyozása volt, mellyel a korábbi tipizálás háttérbe szorult. Bár míg a közművelődési könyvtárak automatikusan nyilvános könyvtáraknak számítanak, az egyházi könyvtáraknak külön kérniük kell a nyilvános státust. A nyilvánosság vállalásával az egyházi könyvtárak bekerülhettek az élő könyvtári rendszerbe. A magyarországi kb. 70 egyházi-felekezeti könyvtár közül 29 nyilvános könyvtár. A nyilvános státust elnyert egyházi könyvtárak a különböző alap- és pályázati támogatások segítségével napjainkra megfelelő számítástechnikai és infrastrukturális háttérrel rendelkeznek, mindenhol elkezdődött a retrospektív katalóguskonverzió, a jó működéshez szükséges szabályozott a könyvtári ügyvitel, élénkebb és szakmailag megfelelőbb munka folyik, tudatos és folyamatos az állományvédelem.

Az egyházi könyvtárak számára kiírt pályázatok kezdetben leginkább restaurálási pályázatok voltak, s ez a „pályázati téma” mind a mai napig él. Az általános restaurálás lehetőségével élve gyűjteményről gyűjteményre haladva restauráltatják (tisztítják, rendezik, portalanítják) könyvtárukat. Sajnos csak egy-két helyen tudták az egész gyűjtemény – állomány, teremkönyvtár – teljes, nagy rendbetételét megcsináltatni erre szakosodott, a szakma által is elismert céggel. Ugyancsak évek óta folyamatosan végeztetnek a könyvtárak egyedi restauráltatást. Átlagosan mindössze évi 5–10 kötetet tudnak így rendbe tenni. Megnyugtató, hogy ezek a munkák folyamatosak, ám elszomorító, hogy milyen lassan haladnak. Ennek az oka az, hogy a könyvtárak restauráltatni csak pályázati segítséggel tudnak, egy-két kivételes esetben szponzori segítséggel, fenntartóik segítsége és saját költségvetési keretük csak a gyakran elég magas (30%-os) önrész biztosítására elég.

Örvendetes, hogy egy-két kivételtől eltekintve minden könyvtárnak van „restaurálási stratégiai terve” – legalábbis a könyvtáros kolléga fejében. A legtöbb helyen azonban, ha nincs is ilyen terv, a könyvtár restauráltat, amikor lehetősége adódik. A sorrendiséget nagyon sok minden befolyásolhatja: a dokumentum értéke, egyedisége, állaga, állapota, de elsőként a pénz. Hi-

szen egy ősnyomtatvány nagy restauráltatása százezres nagyságrendű. Az is lehet, hogy bizonyos könyvet kiállításra szánnak/kérnek és azért előzi meg a rosszabb állapotú, állagú könyvet.

Felmérésen kívül: a digitalizálás mint az állományvédelem egyik lehetősége

Tudjuk, hogy a könyvállomány megőrzésének, állagmegóvásának fontos része a fizikai védelem (restauráltatás, vagyon- és tűzvédelem), ám legalább ilyen fontos a digitalizálás is.

Bár a fenti felmérés nem terjedt ki a digitalizálásra mint állományvédelmi lehetőségre, tegyük mégis egy kis kitekintést erre a kérdésre is.

A digitalizálás célja *állományvédelem* (a kulturális értékek megőrzése, értékes anyagok rongálódásának csökkentése, az eredeti dokumentum helyett a digitalizált változat szolgáltatása a kutatóknak); *ismeretterjesztés* – dokumentumszolgáltatás (a hozzáférési lehetőség növelése); *duplikálás* (nehezen hozzáférhető anyag sokszorosítása – például oktatási céllal – vagy már kevésbé hozzáférhető, akár XX. századi munka biztosítása az olvasó számára); *helymegtakarítás*.

Az egyházi könyvtárakban az állományvédelem a legfontosabb, minden mást megelőző szempont, s csak másodlagos az ismeretterjesztés, bár fontos a duplikálás is.

Az egyházi gyűjtemények 2003-tól kísérték figyelemmel a digitalizálással kapcsolatos országos megmozdulásokat, és megpróbálták lehetőségeik szerint bekapcsolódni a különböző programokba.²

Az első ilyen alkalom 2003-ban az IHM kezdeményezésére a Könyvtári Intézet és a Neumann-ház szervezésében történt felmérés volt, mely a digitalizálandó nemzeti kulturális vagyontannúsági számbavételére irányult. A könyvtárakon kívül a levéltárakra és a múzeumokra is kiterjedő mintavételes felmérésben az egyházi könyvtárak közül négy könyvtár szerepelt: a pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, az Országos Evangélikus Könyvtár és a Debreceni Református Nagykönyvtár. Az egyházi könyvtárak részvételét a munkában az Egyházi Könyvtárak Egyesülése koordinálta.

A felmérés során mindenképpen szükségessé vált az alapfogalmak és alapelvek tisztázása. Ilyenek voltak azok a kérdések, hogy *mi is a digitalizálás, mi a digitalizálás célja, mi számít a nemzeti kulturális vagyont digitalizált formában megőrzendő, terjesztendő részének*. Az első kettőre viszonylag könnyen válaszolunk ma már, de hogy mi számít a nemzeti kulturális vagyont digitalizált formában megőrzendő, terjesztendő részének, ma sem könnyen megválaszolható kérdés. Más-más választ adnak rá a különböző könyvtár típusok, sőt még egy adott könyvtári állományra vonatkoztatva sem egyszerű a felelet.

A nagy országos könyvtárak mellett az egyházi könyvtárak is jelentős régi állományt őriznek. A felmérésből, a számbavételből éppen ezért nem maradhattak ki. A nemzeti kulturális (könyvtári) vagyont nagy részét ezért nyilván az Országos Széchényi Könyvtár, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár mint parallel nemzeti könyvtár, a nagy országos szakkönyvtárak (MTA, Egyetemi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum stb.) és mint egyféle *szakkönyvtárak*, az egyházi gyűjtemények őrzik. Az egyéb közművelődési könyvtárak közül a megyei és a városi könyvtárak anyagából a helyismereti gyűjtemény az egyedi és sajátos anyag, mely digitalizálásra érdemes. Ez utóbbiakban az ezen kívül őrzött modern könyvanyag megtalálható a nemzeti könyvtár(ak)ban. Viszont mivel a hazai közművelődési könyvtári rendszer gerincét a megyei (és a városi) könyvtárak adják, talán ők végzik leginkább a *közmunkát*, érthető, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) Helyismereti Szekciója mozdult meg először, hogy a digitalizálás „hétköznapi”, gyakorlati kérdései-

² 2001-ben hallottak először szélesebb körben magyar kollégák a PULMAN programról, amely 2003-ban lezárult, és folytatásaként elkezdődött a CALIMERA program. 2003 második felében történt meg az NDA programiroda felállítása, az Informatikai és Hírközlési Minisztérium (IHM) kezdeményezésére a Könyvtári Intézet és a Neumann-ház szervezésében egy felmérés készült, mely a digitalizálandó nemzeti kulturális vagyontannúsági számbavételére irányult. 2004-ben volt az NDA által szervezett első digitalizálási konferencia, ettől az évtől vett részt hazánk a MINERVA PLUS programban. 2005-ben készült el a 2007 és 2013 között megvalósítandó Országos digitalizálási terv.

vel foglalkozzon, ezeket a megfelelő fórumokon feltegye, várva a válaszokat.

A másik – gyakorlati – vállalkozásunk az volt, hogy különböző támogatások segítségével és az önerő biztosításával megpróbáltuk a digitalizálást is. A legismertebb program egy 2003/2004-ben lezajlott pályázat volt, bár egyes könyvtárakban ezen kívül is voltak próbálkozások digitalizálásra. 2003 nyarán az IHM pályázatot írt ki *24. óra – Kulturális kincseink digitalizálása* címmel. Ezen az amúgy megírás és teljesítés szempontjából meglehetősen bonyolult és nehéz pályázaton mindössze néhány egyházi könyvtár indult. A pályázat 2004 nyarán zárult le, ekkor volt a megvalósítás és az elszámolás határideje. Ennek a pályázatnak a célja az volt, hogy a nagyon-nagyon rossz állapotú, „24. órájukat élő” dokumentumokat megmentsünk az utókor számára. A pályázók közül volt olyan, aki eszközöket vásárolt és maga fogott bele a munkába és volt, aki erre szakosodott céggel végeztette el a digitalizálást.

A legtöbb egyházi könyvtár elmondhatja, hogy a lassan, de folyamatosan végzett restauráltnak köszönhetően régi állományának fizikai állapota jónak mondható. A könyvtárunk állományában őrzött és eddig (nem csupán a fenti pályázati segítséggel) digitalizált művek esetében sem rossz fizikai állapotuk indokolta a digitalizálást, hanem egyediségük, ritkaságuk, kultúrtörténeti értékük, valamint az, hogy a szakmai és a laikus közönség számára is hozzáférhetőek legyenek. Persze a digitalizálás szükségességét hangsúlyozva be kell látnunk, hogy más-más szempontok dominálnak egy pótolhatatlan dokumentum (kódex) és egy, csak a duplikálás miatt sokszorosított anyag (régén kiadott, százéves nyomtatvány vagy éppen egyetemi jegyzet) esetében.

E fenti nagy pályázattal kapcsolatosan félelmeink is megfogalmazódtak. Az első a *szerzői, őrzési, kiadási stb. jogokkal* kapcsolatos. Tudjuk, hogy az információ – egyre inkább – hatalom. Mindenképpen szükséges tehát, hogy a szerzői, szolgáltatói, őrzési, tulajdon- stb. jogok jól megfogalmazódjanak a gyűjteményeinkben őrzött kincsek esetében a digitalizálással kapcsolatban. Nemcsak a műkincs-kereskedelemtől kell tartanunk – bár sokan a régi könyvet nem is tekintik műkincsnek a festmények, szobrok és egyéb mellett –, hanem a szellemi tolvajlástól is. A szinte percnként születő egyre jobb, kor-

szerűbb, csodálatosabb technikai eszközök segítségével már nem lehetetlen feladat, hogy az egy kódexkincs őrizte „információt” (mert ez is információ) a világ másik pontjára juttassuk, ahol kiváló minőségű hasonmások készíthetők sokak örömeire és (meg)gazdagodására. Nem kisebb félelem a különböző *adathordozók* és *őrzők* (CD-Rom-ok, DVD-k stb.) „várható *életideje*” sem, különösen akkor, ha az eredeti dokumentum megsemmisülésétől félve készítjük el a digitalizált változatot. A digitalizálás önmagában is költséges mulatság ahhoz, hogy végül a digitalizált változatot ellopják (szellemi tolvajlás) vagy megsemmisüljön (hordozók életideje). Különösen drága vállalkozás akkor, ha – régi anyag esetében – restauráltnak és vagyonszavatást is magában foglal. A kódexet nem vagy csak megfelelő biztosítékokkal lehet „utaztatni”, de az is drága, ha a digitalizálást végző cég költözik hozzánk a könyvtárba. Költséges vállalkozás abból a szempontból is, hogy minden fenti nehézséget legyőzve a digitalizált anyagot folyamatosan szolgáltatni kell, szükséges, illik, hiszen ezért digitalizáltuk. Ennek szoftveres és hardverbeli költségei nem kis összeget jelentenek.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése részt vett az *Országos digitalizálási terv* elkészítésében is. Az egyesülés – más szakmai szervezethez hasonlóan – már a *Javaslatok a kulturális örökség megőrzése érdekében digitalizálandó dokumentumok körére, a digitalizálás országos összehangolására és a projektek nyilvántartására* című tervezetet is véleményezte, majd a digitalizálási terv elkészítésébe is bekapcsolódott. Szervezetünk további feladatát is elfogadott; a következő könyvtári stratégia keretei között, pénzeszközök megléte esetén az

egyesülés vállalta a ritka, értékes régi dokumentumok digitalizálását célzó modell kidolgozását.

Feladatok, lehetőségek, realitások

Ha anyagi szempontból gondolkodunk el az állományvédelemről, mindenképpen különböző nagyságrendek jutnak eszünkbe. Egy muzeális könyvállomány fizikai védelmének több milliós és néhány százezres tételei is vannak.

Költségek – milliós beruházások – százezres költségek

1. Milliós beruházások

Ha a fizikai védelemnek arra a részére gondolunk, hogy egy adott, a XVIII–XIX. században épült teremkönyvtárat restauráltassunk, tatarozzunk, vagy a muzeális állományt egy zárt külön teremben, helyiségben helyezzük el, vagy a már meglévő, általában műemlék teremkönyvtárban korszerű, hatékony és a műemléki jelleget sem sértő vagyonsvédelmi és tűzvédelmi rendszert építsünk ki, az több milliós beruházást jelent. Egyházi gyűjteményeink helyzete az állományvédelemnek ebben a szeletében kielégítőnek mondható, megismételve a fent leírt tételt: az egyházi könyvtárak zöme műemlék vagy műemlék jellegű épületben működik, a vagyonsvédelmi rendszer gyakran az egész épületet védi, melyben a könyvtár is található.

Mivel az előbbiekhöz hasonlóan építészeti kérdés, meglehetősen nagy tételt jelent – ha nem is több milliót – annak a problémának a megoldása, hogy a könyvtárakban, raktárakban legalább a muzeális gyűjteményeket őrző helyiségekben ne legyen közművezeték.

Milliós nagyságrendű a komplex, teljes körű tisztítás, takarítás, fertőtlenítés, rovartelenítés is. A viszonylag nagy önrész miatt, amelyet költségvetésünkben kell biztosítanunk, egy-egy évben egymillió forintot sem tudunk erre fordítani.

Ebbe a nagyságrendbe tartozik a digitalizálás is. Sokmillió vállalkozás lesz majd a 2007 és 2013 között megvalósuló, a nemzeti kulturális vagyonsvédelmét tervező program. Az országos nagy könyvtárak mellett néhány egyházi könyvtár is elkezdte már ezt a munkát, és a folytatását is vállalni tudná, de belátjuk, hogy ezt a programot a következő könyvtári stratégiai terv keretében tudjuk majd hatékonyan megvalósítani, országos összefogással. Számításainkban arra is gondolnunk kell, hogy – különösen a régi

könyvek esetében – a digitalizálás együtt jár(hat) a könyv restaurálásával, ha a dokumentum állapota ezt megkívánja.

2. Százezres költségek

A fizikai védelemnek a többi része már elérhetőbb nagyságrendet jelent.

Százezres nagyságrendű lehet a már meglévő vagyonsvédelmi és tűzvédelmi rendszer fejlesztése, korszerűsítése.

Néhány százezer forintból már el tudjuk kezdeni gyűjteményünk általános állagmegóvását (tisztítás, takarítás, fertőtlenítés, rovartelenítés), egyes gyűjteményrészek esetében ezt a munkát el is tudjuk végezni.

Sok könyvtárban mérik és ellenőrzik a hőmérsékletet és a páratartalmat, ám csak néhány helyen regisztrálják az eredményeket egy füzetet vezetve. Igen kevés könyvtárban van páraelvonó, párasító, légkondicionáló berendezés. Szükséges és fontos lenne, hogy minden könyvtárban legyen hőmérő és páramérő műszer. Lényeges lenne, hogy az eredményeket regisztrálják, ahol megoldható, a számítógépes nyilvántartás, regisztráció és figyelés is kívánatos lenne. Minden könyvtárban a muzeális gyűjteményeket őrző helyiségenként szükség lenne egy-egy páraelvonó-párasító berendezésre.

A fényvédelem leggyakoribb módja pillanatnyilag a függöny vagy a spaletta. UV-szűrő fólia csak igen-igen ritka esetben védi az ablakokat, vitrineket, nyílászárókat. Fontos lenne, hogy a tároló vitrinek, ablakok UV-szűrős fóliabevonatot kapjanak, amely egyben betörésgátló funkciót is ellát. A védőfóliák bizonyos fajtáit a műemlékes szakemberek is elfogadják, és „megengedik”, hogy ilyenek kerüljenek az ablaküvegekre.

Az egyházi könyvtárak egyik legnagyobb gondja a személyi feltételek lehetetlensége, elégtelensége, a munkaerőhiány, de megfelelő takarítószemélyzet más munkahelyeken is hiányzik. A könyvtári irodák takarítása még csak megoldott, de a teremkönyvtárak és a muzeális gyűjtemény tisztítása igen kevés helyen megnyugtató. Nemcsak a takarítószemélyzet, hanem a megfelelő berendezések, gépek, eszközök is hiányoznak. Mivel speciális a környezet, a nagyüzemi, könyvtári és múzeumi anyag takarítására alkalmas porszívó beszerzése igen fontos lenne minden könyvtár számára.

A könyvtárak csaknem felében végeznek rágcsáló- és rovarirtást – preventív jelleggel, de igazán rendszeresen, ezzel foglalkozó szakemberekkel, cégekkel, csak egy-két helyen. Rovarirtást-gázosítást több helyen az egyedi restaurálás keretében végeztetnek. Szükséges lenne, hogy a könyvtári kártevők irtása rendszeres, preventív jellegű legyen, s erre szakosodott cégek folytassák ezt a munkát.

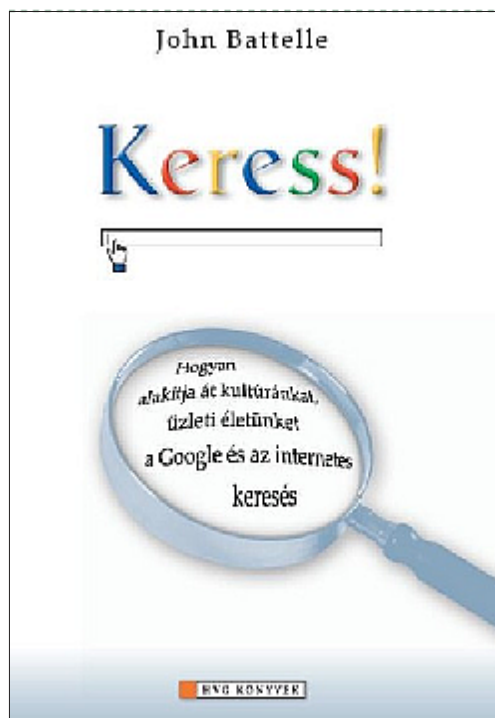
A fenti számbavétel után elmondhatjuk, hogy távlat, lehetőség, folyamatosság az állományvédelemben önerőből nem lehetséges, csak pályázati segítséggel.

Egyházi könyvtárainkban az általános és egyedi restaurálások évek óta lassan, de folyamatosan zajlanak, írásban vagy csak a fejekben megfogalmazott restaurálási stratégiai tervek alapján. Ha a megkívánt és illő önrész biztosítása nem is mindig könnyű, vagy éppen emiatt folyik lassan a munka, ezt a folyamatot nem szakítjuk meg, s számítunk az ilyen jellegű pályázatokra az elkövetkező években.

Igen hasznosak lennének nagyobb nagyságrendű pályázatok is, amelyek segítségével erre szakosodott cégek műemlék teremkönyvtárainkban, muzeális anyagot őrző különtermeinkben, raktárainkban nagy, átfogó, preventív konzerválást, takarítást végezhetnének el, amely nemcsak a könyvállományra, de teremkönyvtáraink egészére (épület, berendezés, polcok) kiterjedhetne. Ilyen nagy munkára a magas költségek miatt eddig csak egy-két egyházi könyvtárban volt lehetőség, s a magas költség és ezért nagy önrész miatt nyilván kevés további könyvtár vállalkozna rá.

2005-ben jelentős összeget kaptunk állományvédelmi eszközök beszerzésére. Az egyházi könyvtárak vagyon- és tűzvédelme általában megfelelően megoldott, ám mint minden technikai eszköz, lassan ez a rendszer is korszerűsítésre szorul – legalább részleteiben. Meglehetősen magas a karbantartási összege is. Csak jelentősebb, állományvédelmi eszközökre fordítható pályázati támogatásokkal tudnánk tovább korszerűsíteni könyvtáraink vagyon- és tűzvédelmét.

Mivel a digitalizálás is roppant nagy költségeket kívánó vállalkozás, figyelemmel kísérjük a 2007 és 2010 között megvalósítandó Országos digitalizálási tervet, melyből a nemzeti kulturális vagyon jelentős részét őrző egyházi gyűjteményeink sem maradhatnak ki. Az országos di-

A Wired alapító szerkesztőjének könyve egy, az életünket megváltoztató technológiáról: a keresőkről. Mit jelent mindennapjainkban az állandóan rendelkezésre álló, végtelen információmennyiség? Milyen hatással lehetnek a keresők életstílusunkra? Milyen kulturális következtetéseket lehet levonni a keresőmotorokba naponta tízezerszámra beírt keresésekből? A téma természetesen nem kerülheti meg az évtized legkiemelkedőbb cégtörténetét: Battelle élvezetesen meséli el a Google alapítását, mutatja be alapítóinak egymást kiegészítő, yin-yang személyiségét és a cégekultúrát, amit létrehozta.

(Forrás: HVG)

gitalizálási programban – az Országos digitalizálási tervnek megfelelően – könyvtáraink is részt vesznek, de önerőből természetesen erre sem vagyunk képesek.

Ami az állományvédelem jogi szabályozását illeti, öröndetes, hogy megjelent a muzeális könyvtári dokumentumok kezelésével és nyilvántartásával kapcsolatos rendelet (22/2005. [VII. 18.] NKÖM), mellyel elkészült a nemzeti kulturális vagyont újra számba vevő, a korábbi felmérést frissítő jogszabály. Végrehajtása-végrehajtatása ugyancsak a következő évek feladata lesz, melyben az egyházi könyvtáraknak tevékenyen részt kell venniük.

Ásványi Ilona